
KİTAPİYAT / BOOK REVIEW

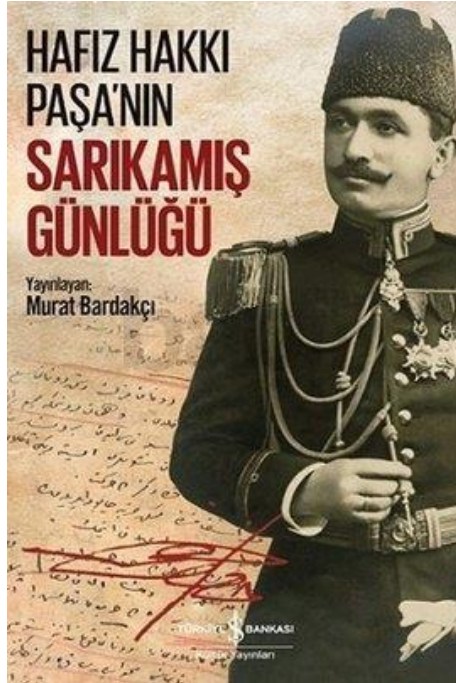
Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü, yay. Murat Bardakçı,
İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 244 s.

Hazırlayan

EROL AKCAN

Y. Doç. Dr. | İğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü

Murat Bardakçı'nın yayına hazırladığı Hafız Hakkı Paşa'nın günlükleri, İş Bankası Kültür Yayınları tarafından basılarak Aralık 2014'te okuyucuyla buluştu. Yazımızda, bu önemli yayının farklı yönleriyle tanıtmaya çalışacağız. Bu vesile ile Hafız Hakkı Paşa'nın günlüklerini yayına hazırlayan Murat Bardakçı'ya ve İş Bankası Kültür Yayınları'na Sarıkamış Harekâtı'nın 100. Yıldönümünde tarihimize yaptıkları bu önemli katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz. *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Bardakçı'nın önsözüyle başlamaktadır. Bardakçı, bu önsözünde Türk

kamuoyunun Sarıkamış Harekâtı'na ilişkin bilgilerinin tarihi temellerine değinir. Sarıkamış Harekâtı'nda 9. Kolordu'nun başında bulunan Yarbay Şerif Köprülü'nün anılarının 1922 tarihinde yayınlanmasının sebepleri üzerindeki düşüncelerini dile getirir. Şerif Köprülü'nün bu anılarına nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda okuyuculara önemli uyarılarda bulunur. Daha sonra Hafız Hakkı Paşa'nın kim olduğuna dair biyografik bazı bilgiler veren Bardakçı, Hafız Hakkı Paşa ile Enver Paşa'nın hayatlarının ortak noktalarına ve yakınlıklarına değinir. Sarıkamış Harekâtı'nda bir araya gelen bu iki tarihi şahsiyetin karakter özellikleri üzerinde durur. Şerif Köprülü'nün Enver ve Hafız Hakkı Paşa hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. Bundan sonra Hafız Hakkı Paşa'nın günlüklerinin önemli noktalarına temas eden Bardakçı, bu günlüklerin kendisinin eline nasıl geçtiği ve günlüklerin transkripsiyonu sırasında karşılaştığı zorlukları dile getirmektedir.

Hafız Hakkı Paşa'nın günlükleri iki defterden oluşmaktadır. Bu iki defter, aralarda boşluklar bulunmakla birlikte 26 Ekim 1914 ile 23 Ocak 1915 tarihleri arasında tutulmuştur. Bardakçı eserde, günlüklerin transkripsiyonunu ve tıpkıbasımlarını vermektedir. Ayrıca, eserin belgeler bölümünde Hafız Hakkı Paşa'nın vefatından sonra Talat ve Enver Paşa başta olmak üzere devlet adamlarının Erzurum'a gönderdiği telgrafları ve Hafız Hakkı Paşa'nın annesi ve eşine ait bazı belgelere yer vermektedir. Eserin albüm kısmında Hafız Hakkı Paşa'nın hayatının muhtelif zamanlarına ait fotoğraflar, günlüklerle birlikte verilmiştir.

Yakın tarihimizin aydınlatılması ve anlaşılması açısından günlükler, son derece önemli kaynaklardır. Tarihe kaynak teşkil eden diğer bütün malzemeler gibi günlükleri de kendilerine özgü bazı hususiyetleri göz önünde bulundurarak okumak ve anlamak gerekmektedir. Günlükler gerek kaleme alan kişinin gerekse tutulduğu dönemin aydınlatılması ve anlaşılmasında kıymeti yadsınamaz kaynaklardır. Hafız Hakkı Paşa'nın yayınlanan günlükleri de diğer bütün günlükler gibi bu hususiyetlere haizdir.

Hafız Hakkı Paşa'nın günlüklerinde yer alan bilgiler, hem askeri tarihimiz açısından hem de sosyo-ekonomik ve kültürel tari-

himiz açısından son derece kıymetli bilgilerdir. Günlüklerde, Birinci Dünya Harbi öncesinde Osmanlı Genelkurmayı'nın içinde bulunduğu atmosferi, kurmaylar arasındaki görüş farklılıklarını, ordunun durumunu, Sarıkamış taarruzunun arkasında yatan askeri stratejiyi anlamak noktasında çok önemli bilgiler yer almaktadır. Ülkemizin yüzyıl önce içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartları bugünle kıyas edebilmek açısından günlüklerde çok önemli ipuçlarıyla karşılaşırız. Diğer bütün bilgiler bir tarafa, yalnızca 10. Kolordu'nun Kafkas Cephesi'ne nakledilmesinde yaşanan zorluklar bile, ülkemizin yüzyıl önce içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartları anlamak açısından bize yeterince malumat verebilmektedir. Osmanlı Devleti'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu ordunun aynı anda hem kara ve denizde hem de çok farklı iklimlerin yaşandığı muhtelif cephelerde mücadele etmesini zorunlu kılmıştır. Günlüklerdeki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı ordusu ister karada isterse denizde olsun böyle bir donanımdan yoksundur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durum bırakınız fiilen harbe dahil olmuş bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamayı, seferberlik durumunda bulunan bir ordunun masraflarını karşılamaktan dahi yoksundur. Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Harbi'nde ilan edilen seferberlikten itibaren askerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çaresiz halktan yardım istemek zorunda kalmıştır. Bunun için halkın ileri gelenlerinin bir araya gelerek kurdukları Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, ordu ile halk arasında aracı bir kuruluş olarak faaliyet yürütmüştür. Hafız Hakkı Paşa, günlüğüne Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin 3. Orduya bol miktarda çorap, fanila ve yelek gönderdiğini kaydetmiştir (s. 45). Türk milletinin ordusuna yaptığı bu yardımlar, bu tarihlerden başlayarak Yunanlıların İzmir'den çıkarılacağı tarihe kadar kısa aralıklarla devam etmiştir.

Hafız Hakkı Paşa'nın günlükleri dönemin sosyo-ekonomik şartlarını yansıtan çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Bugün içinde bulunduğumuz imkânlar ölçüsünde bir veya bir buçuk saatte kat edilebilecek bir mesafe olan Erzurum-Sarıkamış arasındaki taarruzda, ordumuzun karşı karşıya kaldığı “yokluk ve sefalet”, bölge halkının içinde bulunduğu durum, bugünkü nesiller için tek

başına ibretlik bir tablodur. Günlüklerde yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Türk ordusu için bölgenin sosyo-ekonomik şartlarıyla mücadele etmek Rus kuvvetleriyle savaşmaktan daha zor ve çetindir. 3. Ordu her türlü alt yapı imkânlarından, lojistik destekten mahrum durumdadır.

Hafız Hakkı Paşa, 20 Ocak 1915 tarihinde günlüğüne Çermik'te hamama girdiğini ve "bir aydır yıkanmayan vücudunun nefes aldığı" not düşmüştür (s. 101). Bir gün sonra ise O'nun günlüğünde şu satırları okuyoruz: "Ah millet, millet yetişmemiş, olmaz. Böyle yetişmemiş milletle cihangirlik sevdaları boştur. Şu harpten inşallah hayırlısıyla çıkalım da her şeyden evvel bunu yetiştirelim. Bu pislik, pis kokular yüzünden mütemadiyen iç bulantım devam etti. Kapalı kızak da bunu arttırdı. Bu akşam bari hastalanmasam." (s. 105). Hafız Hakkı Paşa'nın günlüklerindeki dizelerine yansıyan bu tabloyu okurken burnumuzun direği sızlamakta, bugün Hafız Hakkı Paşa'nın mahrum olduğu bütün maddi imkânlara sahip olduğu halde vatan ve millet için hiçbir şey yapmayan insanları düşünerek hayıflanmaktayız.

Hafız Hakkı Paşa'nın günlükleri, kendisinin farklı konulardaki düşüncelerini, karakterini anlamak noktasında da çok önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki Hafız Hakkı Paşa, vatanın ve milletin içine düştüğü maddi ve manevi açmazdan rahatsızlık duyan, vatani ve milleti bu durumdan kurtarmak için çırpınan idealist, inançlı fakat her türlü maddi imkândan mahrum bir erkân-ı harp subayıdır. Avrupa'da gördüğü iyi ve güzel olan her şeyin kendi vatanında da olmasını arzulamaktadır. Her insan gibi o da duygusal gelgitler yaşamaktadır. Paşa'nın yaşadığı bu gelgitleri günlüklerinde bariz bir şekilde görebilmek mümkündür. Sarıkamış Taarruzu öncesindeki duygu ve düşünceler ile sonrasındaki duygu ve düşünceler bunun açık bir göstergesidir. Hafız Hakkı Paşa, hayatın her anında Allah'a olan inancını ve güvenini yitirmeyen bir insandır.

Hafız Hakkı Paşa, günlüklerinin başında Almanya'da kadının sosyal hayattaki konumu ile Türkiye'deki kadının durumu arasında mukayese yapmakta ve bu konudaki düşüncelerini dile getirmekte-

dir. Kadın ile erkeğin aynı eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur. Hayatının son demlerinde günlüğüne düştüğü şu notlar, onun kadına olan bakış açısını yansıtmaktadır. Paşa, subayların bulunduğu hastanede gördüğü temizlikten sonra şu notu günlüğüne düşmüş: “İslam kadınlarının baktığı yerler ne kadar temiz. Ah! Kadınlık, seni ne zaman layık olduğun mevkiinde göreceğim.” (s. 108).

Hafız Hakkı Paşa, 18 Aralık 1914 tarihinde günlüğüne “ Her vakit bütün kalbimle dediğim gibi işte buraya da yazıyorum ki, Cenab-ı Hakk bana bu milletin felaketini göstermektense öldürsün.” notunu düşmüştür (s. 91). Hafız Hakkı Paşa bu notu düştükten yaklaşık bir buçuk ay sonra Erzurum’da yakalandığı tifüsten kurtulamayarak şehit olmuştur. O’nun şehadeti, başta Enver ve Talat Paşa’lar olmak üzere devlet adamları ve yakın arkadaşları nezdinde derin bir teessürle karşılanmıştır. Bu üzüntüyü şehadet haberinden sonra Erzurum valiliğine gönderilen telgraflardan anlamak mümkündür. Sözelimi Talat Paşa, telgrafında Hafız Hakkı Paşa’nın vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirirken “ordunun o afüvy, cevval ve kıymettarının, o muazzez kardeşimizin ziyasına ağlamamak, müteessir olmamak elde değildir. Ancak biz ölmeliyiz ki millet ve memleket yaşasın” ifadesini kullanmıştır (s. 118).

Bu vatanın ve milletin istikbali, dün olduğu gibi bugün de bu değerler uğrunda gerektiğinde canlarını feda edebilecek fedakâr ve vatansız insanlar sayesinde güvende olacaktır. Hafız Hakkı Paşa’nın günlüklerinde bu milletin her ferdinin alacağı dersler vardır. Unutulmamalıdır ki, Hafız Hakkı Paşa ve onunla birlikte binlerce Mehmetçik Iğdır’ın da içinde bulunduğu vatan topraklarının Rus istilasından kurtarılması uğrunda şehit düşmüştür. Bu açıdan Hafız Hakkı Paşa’nın günlükleri bölge insanı için ayrı bir öneme sahiptir.